

DOROTA ŻUREK

 <https://orcid.org/0000-0003-2553-3471>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Ordinatio pro ecclesiae Ilcusiensi. *Późnośredniowieczne statuty funduszu fabrica ecclesiae kościoła św. Andrzeja w Olkuszu**

Abstract

Ordinatio pro ecclesiae Ilcusiensi. *The Late Medieval Statutes of the Fabrica Ecclesiae Fund of the Parish of St Andrew's Church in Olkusz*

The aim of this article is to present the events which took place in the parish of St Andrew in Olkusz in the second half of the 15th century. The events described were a manifestation of a process which had been developing in the Western Church for a long time. In Western European cities it dates back to the 13th century, in Silesian and Prussian cities to the 14th century, in towns in Lesser Poland traces of this phenomenon are noticeable in the 14th century, while the 15th century was a time of increased activity in this area. This process was linked to the involvement of the laity in the life of their parish church, by taking the *fabrica ecclesiae* fund under the care and management of the lay authorities. The fund was intended for the construction and maintenance of the church, and in time became an independent institution. The disputes that erupted against this background resulted in lawsuits and ordinances and decrees promulgated in response, which standardized the rules of participation of the laity in the management of their church. These became the legal basis for the operation of the fund, which was invoked by successive generations of the faithful. This article discusses this problem in relation to parishes in late medieval Olkusz. Documents issued by the bishop's courts that sanctioned customary norms and regulated the management of the *fabrica ecclesiae* fund are described. This has made it possible to show how the process of the laity taking over the care of their parish, a manifestation of the profound reforms in the Church, was carried out in practice.

Keywords: *fabrica ecclesiae*, Olkusz, parish church, churchwardens, ecclesiastical fund

Słowa kluczowe: *fabrica ecclesiae*, Olkusz, kościół parafialny, witraż, fundusz kościelny

Ordinatio pro ecclesia Ilcusiensi to tytuł dokumentu wystawionego przez kancelarię biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego 15 maja 1484 r.¹ Stanowił on swego rodzaju

* Tytuł referatu wygłoszonego na konferencji Historyków Miast w maju 2024 r. brzmiał: „Regulacje dotyczące życia religijnego w późnośredniowiecznym Olkuszu”. W toku dalszych kwerend i zapoznawania się z literaturą uległ on modyfikacji.

¹ AKM, AEP 3, 274v.

podsumowanie wydarzeń rozgrywających się w parafii św. Andrzeja w Olkuszu na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Jego wystawienie stanowiło ważny etap w procesie budowania autonomii władz miejskich w zakresie opieki nad swoim kościołem parafialnym. Doniosłość tego dokumentu polega przede wszystkim na tym, że w świetle badań historyków zachodnich, zwłaszcza włoskich, należy go uznać za statut funduszu *fabrica ecclesiae* kościoła św. Andrzeja w Olkuszu². Waga tego typu dokumentów dla historii Kościoła jako wspólnoty wiernych była ogromna. Stanowiły one bowiem pisemne poświadczenie zakończenia pewnego etapu w rozwoju parafii, w czasie którego świeccy uzyskali prawo do współdziałania, a w niektórych przypadkach całkowicie przejęli pod swój zarząd części majątku Kościoła. Uprawnienia te uzyskiwali w odniesieniu do dóbr przeznaczonych na budowę i utrzymanie świątyni (*pro fabrica ecclesiae*)³. Tym samym rok 1484, w którym doszło do skodyfikowania norm zwyczajowych i usankcjonowania pewnych zasad funkcjonowania *fabrica ecclesiae*, stanowił moment przełomowy w dziejach parafii olkuskiej. Należy jednak zaznaczyć, że działania w tym kierunku podjęto już kilkadziesiąt lat wcześniej, czego wyrazem był dokument z 1449 r., który także zostanie omówiony. W świetle prowadzonych od lat badań nad fabrykami kościołów⁴ europejskich, głównie parafii miejskich Półwyspu Apenińskiego, Francji i Niemiec, regulacje prawne dotyczące zasad funkcjonowania *fabrica ecclesiae* pojawiały się najczęściej po wielu latach, niejednokrotnie wiekach od momentu powstania funduszu. Okres ten był czasem, w którym zasady te były formułowane i dostosowywane do aktualnych potrzeb i zmieniających się realiów. Przykładowo we Florencji fundusz budowy katedry (wł. *Opera*) otrzymał swój statut po 170 latach od rozpoczęcia budowy świątyni, w tym okresie wypróbowywano różne formy zarządzania nim⁵. W mniejszym włoskim mieście Orvieto proces tworzenia funduszu budowy kolegiaty i przejmowania opieki nad nim

² Badania nad *fabrica ecclesiae* w Europie Zachodniej mają długą tradycję, szczególnie w odniesieniu do kościołów miejskich. W ich świetle *fabrica ecclesiae*, zwłaszcza miejskich far, była niezależną instytucją, posiadającą własny majątek, mającą pod swoim zarządem nie tylko farę, ale także inne instytucje i budynki kościelne, np. szkoły. Problematyka ta w pracach polskich historyków nie była w zasadzie podejmowana. Zwracali na nią uwagę jedynie badacze miast śląskich i pruskich na marginesie swoich analiz. W odniesieniu do średnich i małych miast ziemi krakowskiej jest przedmiotem moich badań i przygotowywanej publikacji. W tym miejscu wymienię jedynie kilka najważniejszych opracowań z tego zakresu. Na temat statutów fabryk kościołów w miastach włoskich pisali autorzy tekstów w zbiorze *Opera. Carattere e ruolo delle fabbriche cittadine*. Ogólny, przeglądowy tekst na temat fabryk włoskich katedr zob. Boucheron, „À qui appartient la cathédrale?”, 95–117. Problemy funkcjonowania funduszu w miejskich farach w Niemczech omówił w obszernej monografii Reitemeier *Pfarrkirche in der Stadt*. Najnowszy, przeglądowy tekst na temat m.in. fabryk kościołów w Europie zob. Byng, „The Architecture”, 392–416.

³ Problematyka powstania i funkcjonowania funduszu *fabrica ecclesiae* w polskich badaniach pojawia się marginalnie. Zajmowali się nią historycy sztuki, ale w kontekście dzieła budowy, a zatem w jego wąskim rozumieniu, wypaczającym faktyczne znaczenie i rolę *fabrica ecclesiae*. Na jego właściwe definiowanie oraz znaczenie zwróciła uwagę dopiero Izabela Skierska w kilku tekstach, zob. Skierska, „A. Reitemeier”, 185–8; Skierska, „«Fabrica ecclesiae»”, 327–31; Skierska, „Zarząd finansami”, 7–26 (tam też omówienie polskiej literatury na ten temat).

⁴ Termin *fabrica ecclesiae* należy tłumaczyć na język polski jako „fabryka kościoła”. Wprawdzie współcześnie badacze rzadko go stosują, ale jest on poprawny i najlepiej oddaje to pojęcie. Używano go aż do XX w., w takim tłumaczeniu pojawił się w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. Nowicki, *Kościelne prawo majątkowe*, 128. Tak zatytułowano także hasło w *Encyklopedii Katolickiej*: Labuda, Weiss, „Fabryka kościoła”, 8. Tłumaczenia słownikowe nie oddają właściwie i w pełnym zakresie znaczenia tego pojęcia, stąd nie są one użyteczne.

⁵ Fabbri, „La «Gabella di Santa Maria del Fiore»”, 197.

przez świeckich przebiegał w latach 1295–1421. W każdym przypadku nie obywało się bez sporów kompetencyjnych, których efektem było pisemne poświadczenie praw i przywilejów kościelnych fabryk, a dokumenty te stawały się ich statutami⁶. Nie ulega wątpliwości, że podobne procesy zachodziły w Kościele polskim, ale w odniesieniu do tego obszaru problem ordynacji regulujących sprawy pomiędzy *fabrica ecclesiae* a rektorem kościoła poruszył jedynie Christofer Herrmann, omawiając i publikując pochodzący z 1389 r. statut dla kościoła Najświętszej Marii Panny w Gdańsku⁷.

Prowadzone przeze mnie badania nad problematyką udziału świeckich w życiu późnośredniowiecznej parafii miejskiej w diecezji krakowskiej zaowocowały odnalezieniem tego typu źródeł, a jednym z nich była tytułowa ordynacja. Wybór Olkusza jako przedmiotu niniejszego opracowania został podyktowany przede wszystkim stanem zachowania źródeł, które pozwalają na prześledzenie okresu poprzedzającego wydanie statutu, ukazując okoliczności jego powstania. Jest to niezwykle istotne dla oświetlenia zachodzących wówczas procesów komunalizacji życia religijnego. Badania zostały oparte głównie na źródłach proveniencji kościelnej, jakimi są akta konsystorza krakowskiego oraz supliki i bulle papieskie⁸, uzupełnione o wilkierze miejskie, co pozwoliło na prześledzenie etapów regulowania spraw związanych z funkcjonowaniem funduszu *fabrica ecclesiae* w olkuskiej farze.

Olkusz, miasto królewskie słynne z górnictwa ołowiu, lokowane w XIII w., było zaliczane do miast średnich, drugiej kategorii podatkowej, a w okresie przedrozbiorowym było jednym z większych miast małopolskich⁹. W XV w. Olkusz stał się areną konfliktów rozgrywających się pomiędzy władzą świecką, reprezentowaną przez radę miejską, niekiedy wspieraną przez starostę, a przedstawicielem władzy kościelnej w mieście, czyli rektorem kościoła parafialnego. Ta pierwsza, pragnąc uzyskać uprawienia w zakresie opieki nad miejską farą i w zarządzaniu jej majątkiem, nieuchronnie musiała wejść w konflikty z tą drugą. Teoretycznie nie powinno do tego dojść, przepisy kościelne w tym okresie zezwalały bowiem na udział świeckich w zarządzaniu częścią majątku kościoła parafialnego przeznaczoną na budowę i utrzymanie świątyni (*pro fabrica ecclesiae*). Miała temu służyć instytucja wityrków. W tym okresie, czyli w XV w., w kościołach Europy Zachodniej instytucja ta była ugruntowana, zwłaszcza w parafiach miejskich, gdzie w wielu przypadkach znajdowała się pod wyłącznym zarządem władz komunalnych¹⁰. Na gruncie polskim władze kościelne podejmowały regulacje w tej kwestii, począwszy od schyłku XIII w.¹¹ Jednak dopiero przepisy statutów synodu wie-

⁶ Riccetti, „Le Origini dell’Opera”, 259–61.

⁷ Badacz wspominał także o wcześniejszej ordynacji z 1363 r., wydanej przez gdańskiego komtura. Herrmann, „Witrycy kościoła Mariackiego”, 151–204.

⁸ Kwerenda przeprowadzona w indeksie Schedario Garampi Apostolskiego Archiwum Watykańskiego, w ramach realizacji grantu NCN Miniatura 7 nr 2023/07/X/HS3/00854, zaowocowała odnalezieniem nieznanego dotąd dokumentu papieskiego dotyczącego tego sporu – AAV, Reg. Lat. 876, 178–8v.

⁹ Molenda, „Dzieje Olkusza”, 147–340.

¹⁰ W połowie XII w. odnotowuje się ich w Italii i w Anglii. U schyłku XII i w początkach XIII w. działali przy kościołach francuskich. W Niemczech pierwsi świeccy zarządcy majątku kościelnego pojawili się w pierwszej poł. XIII w. Byng, „The Architecture”, 397.

¹¹ Kwestie te pojawiły się w statutach synodu arcybiskupa Jakuba Świnki z końca XIII w. oraz synodu krakowskiego biskupa Nankera z 1320 r. i Floriana Mokrskiego z 1371 r. Hube, *Antiquissimae constitutiones*, 180. Na temat genezy wityrków w Polsce, opierając się na źródłach normatywnych, pisali Małecki, „Wpływ

łuńsko-kaliskiego prymasa Mikołaja Trąby z 1420 r. w znaczącym stopniu uregulowały udział świeckich w administrowaniu tą częścią majątku kościelnego. Zgodnie z nimi jego świeccy opiekunowie, zwani wityrykami (z łac. *vitricus*), mieli być obowiązkowo powoływani przy każdej parafii, ustalono także zasady ich wyboru i zakres kompetencji¹². W praktyce realizacja dążeń świeckich natrafiała na liczne problemy i przeszkody, jakie były stawiane głównie przez zarządców parafii, czyli stronę, która w wyniku wprowadzanych regulacji traciła część swoich uprawnień, a także dochodów. Ponieważ spory te niejednokrotnie miały swój finał przed sądami, dzięki temu poznajemy szczegóły konfliktów. Ich pokłosiem były ordynacje wydawane przez biskupów dla danego kościoła, będące indywidualnymi aktami prawnymi, których celem było załagodzenie napięć, zakończenie konfliktów, ale przede wszystkim próba skodyfikowania i doprecyzowania norm zwyczajowych oraz dostosowanie ich do lokalnych warunków i potrzeb. Najczęściej w takich właśnie okolicznościach powstawały dokumenty, które miały stanowić statuty *fabrica ecclesiae*, stając się podstawą prawną działania funduszu przez kolejne wieki¹³. Taka była również geneza statutów dla olkuskiej fary.

Na początek należy zwrócić uwagę na specyfikę parafii olkuskiej w tym okresie, co bez wątpienia miało wpływ na omawiane kwestie. Prebenda parafii w Olkuszu była powiązana z kolegiatą św. Floriana na Kleparzu w ten sposób, że wedle zwyczaju każdorazowy kantor kolegiaty zostawał równocześnie plebanem w kościele parafialnym św. Andrzeja w Olkuszu. Prawo patronatu i prezenty należały do Kolegium Artystów Uniwersytetu Krakowskiego¹⁴.

Wydanie ordynacji w 1484 r. poprzedziły wieloletnie konflikty, które w głównej mierze dotyczyły podziału dochodów pomiędzy plebanem a funduszem *fabrica ecclesiae*. Generalnie można wyróżnić trzy strony sporu, przy czym konfiguracje, w jakich występowały przed sądami, ulegały zmianom. Zasadniczo interesów fary broniły dwa podmioty, pierwszym z nich było miasto, najczęściej reprezentowane przez rajców, w niektórych sytuacjach występowali oni wspólnie ze starszymi cechów oraz z władzami urzędu górniczego. W poważniejszych sporach pojawiała się cała *communitas*, niekiedy także starosta jako reprezentant właściciela miasta, czyli króla. Drugim podmiotem był rektor kościoła parafialnego. Przy czym należy podkreślić, że z uwagi na wspomnianą specyfikę parafii olkuskiej prawie wszyscy zidentyfikowani w XV w. rektorzy tamtejszego kościoła mieli wykształcenie uniwersyteckie i pochodzili z kręgów elity intelektualnej państwa. Byli to duchowni z tytułem magistra lub doktora, związani z Uniwersytetem Krakowskim jako jego dziekani lub rektorzy. W analizowanym okresie plebanami oluskimi byli Stanisław z Kobyлина senior, pleban w latach 1446–1454, oraz

osadnictwa niemieckiego”, 69–82; Sołtyszewski, „Geneza instytucji wityrykusów”, 425–38; Sołtyszewski, „Powoływanie wityrykusów”, 432–57.

¹² Fijątek, Vetulani, *Statuty synodalne wielońsko-kaliskie*, 74–5.

¹³ Przekonuje o tym lektura tekstów w zbiorze *Opera. Carattere e ruolo delle fabbriche cittadine*. W wielu miastach włoskich zachowały się bogate archiwalia fabryk tamtejszych kościołów, w tym ich statuty. Przykładowo w Orvieto pochodzą one z lat 1421–1866. Riccetti, „Le Origini dell’Opera”, 264. Zostały one opublikowane przez Fiumi, *Statuti e registri*.

¹⁴ Wprawdzie Długosz podał, że prawo to należy do króla (LB 2, 198), ale nie jest to zgodne z rzeczywistością, ponieważ już wówczas posiadał je uniwersytet. W 1440 r. wystąpił on do biskupa o nadanie Janowi ze Słupcy beneficjum kantora kolegiaty św. Floriana i plebana w Olkuszu. BJ, rkps 378; ZDKK 4/2, nr 401 z 16.02.1440.

Maciej z Szydłowa, który objął parafię olkuską przed 1483 r. i posiadał ją do 1486 r.¹⁵ W kontekście omawianych spraw, w pewnym okresie pojawiła się jeszcze jedna strona sporów, którą był klasztor. Olkusz był parafią, w której dużą rolę odgrywał klasztor augustianów eremitów, powstały u schyłku XIV w. z fundacji samych mieszczan, ale przy poparciu króla Władysława Jagiełły. Szczególnie bliski był on tamtejszym gwarkom, nad którymi zakonnicy roztoczyli opiekę duszpasterską¹⁶.

Okres poprzedzający wydanie statutu, podobnie jak w miastach Italii, był czasem ustalania i doprecyzowania zasad funkcjonowania funduszu *fabrica ecclesiae*. W przypadku Olkusza w praktyce dotyczyło to dwóch funduszy – fabryki kościoła parafialnego św. Andrzeja oraz fabryki kościoła klasztorного augustianów, przy czym w artykule podejmując kwestie związane wyłącznie z funduszem miejskiej fary. W pierwszej połowie XV w. rosły napięcia pomiędzy farą, reprezentowaną przez plebana i władze miejskie, a konwentem, który uzyskiwał coraz większe uprawnienia w zakresie duszpasterstwa w mieście¹⁷. Działania te bez wątpienia godziły w uprawnienia plebana, ale w odnalezionych do tej pory źródłach nie natrafiłam na spory kompetencyjne w zakresie duszpasterstwa. Natomiast przedmiotem konfliktu pomiędzy farą a klaszturem stały się finanse, a dokładniej kwestia podziału pieniędzy z ofiar otrzymywanych z kopalń ołowiu. Pierwsza wzmianka poświadczająca konflikt pochodzi z 1449 r. Źródła przynoszą informacje o trwającym już sporze sądowym, który toczył się pomiędzy plebanem Stanisławem z Kobylina i władzami miasta reprezentowanymi przez burmistrza Mikołaja Sperhoza, wójta Melchiora oraz rajców starych i urzędujących z jednej strony a konwentem augustianów z drugiej. W sądzie w imieniu zakonników występował były przeor Jerzy Biały Kruk, uznawany za fundatora budynków klasztornych. Spór dotyczył rudy ołowiu, którą jako dobrowolną ofiarę na rzecz kościołów olkuskich składali gwarkowie. Danina ta, zwana „sypaniem kruszcza”, została nadana obu kościołom, ale pojawił się problem dotyczący zasad jej podziału. Spór miał rozstrzygnąć sąd arbitrażowy, któremu przewodniczył wikariusz generalny krakowski *in spiritualibus* Jan z Lgoty, zwany Elgot. Na arbitrowo powołano kanonika krakowskiego Tomasza Strzępińskiego, archidiacona lwowskiego Grzegorza z Mysłowic oraz dwóch mieszczan, rajców krakowskich Jana Teschnera i Jana Świnczara (Swidniczera)¹⁸. Wyrok sądu stanowi szczegółową instrukcję co do zasad podziału wspomnianej ofiary. Zgodnie z nim otrzymywana ruda ołowiu powinna być dzielona po równo, następnie kruszec należało sprzedać, a uzyskane pieniądze przeznaczać wyłącznie na potrzeby obu świątyń. Wszystko to miało się odbywać za wiedzą i zgodą rajców, plebana i wityryków obu świątyń. Ustalono także zasady prze-

¹⁵ Kowalski, „Stanisław z Kobylina”, 39–40; Wolny, „Maciej z Szydłowa”, 37–8.

¹⁶ Szczegóły na temat okoliczności powstania klasztoru zob. Żurek, „Zapomniana fundacja”, 125–36. Podczas kwerendy w Apostolskim Archiwum Watykańskim odnalazłam oryginał dokumentu fundacyjnego klasztoru, AAV, Reg. Lat. 85, 191–2. Treść oryginału nie różni się zasadniczo od regestu opublikowanego w Bull. Pol. 3, nr 718.

¹⁷ W 1445 r. jeden z zakonników uzyskał papieskie upoważnienie do wystuchiwania spowiedzi górników i ich rodzin, AGAD, dok. perg. 2558; ZDKK 4/2, nr 482 z 23.08.1445. Biskup wydał także zgodę na wystawianie w kościele klasztorным Najświętszego Sakramentu dla górników pracujących w niedziele i święta, AGAD, dok. perg. 2557; ZDKK 4/2, nr 483 z 23.08.1445.

¹⁸ Dokument zachował się w oryginale, AGAD, dok. perg. 2571. Opublikowany w ZDKK 4/2, nr 540 z 19.10.1449. Najpewniej chodziło o Jana Świnczara (Swidniczera) oraz Jana Teschnera starszego. Starzyński, *Krakowska rada*, 267, 273.

chowywania i zarządzania gotówką uzyskaną z tego źródła. W tym względzie wprowadzono rozwiązania stosowane od wieków w kościołach Europy Zachodniej, ale również w miejskich farach na Śląsku czy w Prusach. Polegały one na deponowaniu pieniędzy w specjalnie przygotowanych na ten cel skrzynkach. Skrzynka z pieniędzmi fabryki kościoła parafialnego miała pozostawać pod nadzorem rajców, wityryków i plebana, zaś klasztorna miała być pod opieką rajców, wityryków i przeora¹⁹. Sąd arbitrażowy poruszył także kwestię rozliczania się z tych pieniędzy, co mieli czynić wspólnie rajcy, wityrycy i odpowiednio pleban lub przeor. Wyrok w tej sprawie miał formę wyroku ostatecznego (*sententia arbitrale definitiva seu laudum*), a strony zostały zobowiązane do zachowania jego postanowień pod karą dwóch tysięcy grzywien. Przy czym sąd zastrzegł, że gdyby zaszła potrzeba, w ciągu roku regulacje te mogą być sprostowane lub doprecyzowane²⁰.

Mogło się wydawać, że tak precyzyjne sformułowanie zasad postępowania powinno rozwiązać problem podziału dochodów z rud ołowiu. Tak się jednak nie stało, o czym informacje przynoszą źródła z lat osiemdziesiątych XV w. W kontekście kolejnych sporów ważne są wydarzenia, które rozgrywały się w Olkuszu w drugiej połowie tego stulecia. W bliżej nieokreślonym momencie doszło do swoistego odwrócenia przymierzy. Dotychczasowe grono zgodnie reprezentujące interesy kościoła parafialnego, czyli pleban i rada miasta, wystąpiło przeciwko sobie. Ponieważ nie dysponujemy materiałem źródłowym, który naświetliłby okres przed wybuchem konfliktu, nie sposób ustalić, jakie były przyczyny zmiany relacji na linii gmina miejska – rektor kościoła. Niemniej nie ulega wątpliwości, że kulminacja sporów nastąpiła w okresie, kiedy parafią zarządzał Maciej z Szydłowa. Nie wiadomo, kiedy dokładnie duchowny ten został prezentowany na rektora kościoła olkuskiego, ale beneficjum to objął przed 1483 r.²¹ W kontekście tych wydarzeń nie bez znaczenia jest postać samego Macieja z Szydłowa. W świetle przekazów źródłowych jawi się on jako człowiek wyjątkowo często uwikłany w spory, które toczył z różnymi osobami, także z duchownymi, a w samym Olkuszu miał sprawy nie tylko z miastem, ale również z przeorem tamtejszego klasztoru²². Można zatem postawić pytanie, czy przyczyną wybuchu konfliktu były działania podejmowane przez nowego plebana, który chciał ograniczyć wpływ władz miasta na fundusz fabryki kościoła św. Andrzeja, a tym samym dokonać rewizji zarówno praw zwyczajowych, jak i wcześniejszych przywilejów i uzyskać większy bądź decydujący wpływ na kasę funduszu. Jeśli wziąć pod uwagę jego późniejsze działania w kolejnej parafii, którą objął po ustąpieniu z beneficjum olkuskiego, taka interpretacja wydaje się bardzo prawdopodobna²³.

¹⁹ „[...] collatio minere in pecunia redacta debebit poni et conservari in duabus cistis sive ladulis [...] tres seraturas et claves et quoad partem et cistam ecclesiae parochialis s. Andree predictae habeant unam clavem domini consules, tanquam tutores, aliam vitricus et terciam plebanus [...]”. ZDKK 4/2, nr 540 z 19.10.1449.

²⁰ „Reservamus, quoque nobis, vel maiori parti nostrum, facultatem et postatem hanc nostrum sententiam arbitralem sive laudum interpretandi, corrigendi, et declarandi ad unius anni spacium, si et in quantum interim aliqui in ea occurrerit dubium, continue numerando”. ZDKK 4/2, nr 540 z 19.10.1449.

²¹ Kowalczyk, „Studia nad życiem”, 69, podaje, że funkcję plebana olkuskiego pełnił w latach 1483–1489.

²² Zapiska z akt biskupich z 1486 r., w którym przeor ustanowił prokuratora w sprawie przeciwko plebanowi – AKM, AEP 3, 338. Na temat życia i działalności Macieja z Szydłowa zob. Wolny, „Maciej z Szydłowa”, 37–8 oraz Kowalczyk, „Studia nad życiem”, 69–88.

²³ W wydanych przez Kowalczyk („Studia nad życiem”, 71–4) materiałach źródłowych dotyczących Macieja z Szydłowa znajdują się kalendarze z lat 1509–1519, w których duchowny notował dochody i wydatki z beneficjum w Łętkowicach, w tym umowy z kucharkami, wypłaty wynagrodzeń. W Łętkowicach spisał

Aktem prawnym związanym z omawianymi kwestiami był wilkierz wydany 11 listopada 1483 r., w którym rajcy zastrzeżli dla siebie wyłączne prawo do udzielania zgody na przekazywanie drogą legatów testamentowych wszelkich nieruchomości: domów, działek i ogrodów w mieście na rzecz kościołów miejskich²⁴. Miało im to zagwarantować kontrolę względem polityki testamentowej, ale przede wszystkim kontrolę nad dochodami funduszu *fabrica ecclesiae* fary i kościoła klasztornego uzyskiwanymi z tego źródła.

Pierwsze informacje o trwającym już sporze przynosi tytułowa ordynacja biskupa Jana Rzeszowskiego ogłoszona w maju 1484 r.²⁵ Stronami sporu byli wspomniany Maciej z Szydłowa oraz magister Marcin de Kraje, prepozyt kolegium artystów reprezentujący posiadacza prawa patronatu, czyli kolegiatę św. Floriana w Krakowie. Interesów funduszu miejskiej fary broniły władze świeckie w osobach Jakuba z Dębna, kasztelana i starosty krakowskiego, będącego reprezentantem króla oraz rajcy, i cała wspólnota miejska. Jak odnotowano w źródle, ordynacja miała na celu zaprowadzenie pokoju i przyjaźni między stronami²⁶. Następnie odnotowano szczegóły zawartej ugody. Wskazują one na sprawy, które były przedmiotem konfliktu. Spór dotyczył kilku kwestii związanych z funkcjonowaniem parafii miejskiej w późnym średniowieczu, przy czym trzy z nich były bezpośrednio związane z funkcjonowaniem funduszu *fabrica ecclesiae*. Punkt pierwszy dotyczył przychodów zasilających kasę funduszu²⁷. Tym razem chodziło o wpływy uzyskiwane z legatów testamentowych czynionych na rzecz *fabrica ecclesiae*, a przekazywanych w formie gotówkowej (*pecunia*), jak również w postaci klejnotów (*clenodia*) oraz innych darowizn (*eleemosina*)²⁸. Zarządzono, że należy je składać na ręce plebana, rajców i wtryków, a następnie deponować w skrzynce z pieniędzmi *fabrica ecclesiae*. Tym samym usankcjonowano, że dochody te powinny być przyjmowane i gromadzone w taki sam sposób, jak pieniądze ze sprzedaży ołowiu. W dalszej części tego punktu zastrzeżono, że środki te można przeznaczać wyłącznie na potrzeby świątyni, odwołując się przy tym do dawnego zwyczaju (*iuxta consuetudinem antiquum*). Stare prawa zwyczajowe stały się zatem argumentem w toczonej dyskusji.

Drugi punkt ordynacji dotyczył zasad wyboru i zakresu zadań zakrystiana, czyli z reguły duchownego, który był odpowiedzialny za część majątku *fabrica ecclesiae*, jakim było wyposażenie świątyni, zakrystii, oraz za ruchomości zgromadzone w skarbcu kościelnym. W dokumencie ustalono, że wybór zakrystiana ma być przeprowadzany wspólnie przez plebana i rajców. W zapisie tej odnajdujemy unikatową informację o zasadach jego wyboru. Kandydata zobowiązywano do przedstawienia poręczycieli i sporządzania inwentarza zakrystii, co stanowi świadectwo, że w Olkuszu wybory zakrystiana miały się odbywać we-

inwentarz plebanii i brogu. Z kolei w 1508 r., kiedy objął w dzierżawę należącą do kapituły krakowskiej wieś Borek, sporządził wykaz jej mieszkańców (spis rodzin ze służbą). To pozwala sądzić, że sprawy finansowe i administracyjne powierzanych mu beneficjów były dla niego szczególnie ważne.

²⁴ „Laudum de non admisione legacionis bonorum pro Ecclesia”, B.Oss., rkps 9819/II, 1–2; Materiały do 5 t. KDM, nr 1612. Podobna sytuacja istniała w miastach pruskich, gdzie Zakon sprawował kontrolę nad nieruchomościami przekazywanymi na rzecz kościołów. Nie wiadomo, czy rady tych miast miały prawo do wyrażania zgody na takie zapisy. Oliński, „Fundacje mieszczkańskie”, 107–9.

²⁵ AKM, AEP 3, 274v.

²⁶ „[...] pacis et mutue amicine inter ipsos plebanum et ex adverso consules et communitas de eadem Ilkusch”. *Ibid.*

²⁷ „[...] In primo de thesauro parochialis usuando”. *Ibid.*

²⁸ „[...] ex testamento pro fabrica ecclesiae per Christifideles datas”. *Ibid.*

dle wzorców stosowanych w miastach niemieckich²⁹. W kwestii zadań spoczywających na zakrystianie odwołano się do starego zwyczaju³⁰. Trzeci punkt ordynacji dotyczył zasad zakupu ksiąg liturgicznych z pieniędzy funduszu. Sąd zdecydował, że pleban nie może zmuszać rajców do nabywania ich z tych środków. Punkt czwarty odnosił się do starego problemu pracy w kopalniach w niedziele i święta. Biskup potwierdził górnikom to stare prawo, zgodnie z którym mogli pracować we wspomnianych dniach. Ostatni punkt ugody dotyczył wolności majątku i osób zamieszkujących dobra kościelne na terenie miasta. Zastrzeżono, że będą one zwolnione z podatków i opłat miejskich, a rajcy nie będą ich niepokoić z tego tytułu³¹. Wszystkie punkty ugody zostały zatwierdzone przez biskupa Jana Rzeszowskiego.

Ordynacja z 1484 r. miała uspokoić nastroje i przede wszystkim doprowadzić do pokoju i przyjaźni między władzą świecką i duchowną w mieście. Wydaje się, że przynajmniej na pewien czas udało się to osiągnąć. Świadectwem tego było wspólne zawarcie kontraktu na budowę organów do kościoła parafialnego w 1485 r.³² W kolejnym roku władze świeckie i witrycy wspólnie z plebanem występowali przed sądem, starając się wyegzekwować zapis testamentowy Stanisława Clymo, byłego żupnika, który przekazał na rzecz funduszu olkuskich kościołów cetnary ołowiu oraz wszystkie swoje nieruchomości i ruchomości. Strony wspólnie odebrały wierzytelności zapisane kościołowi. Pomimo tego w tym samym roku rozpoczął się kolejny spór. Pierwsza odnaleziona wzmianka na ten temat przynosi informacje o ustanowieniu prokuratora sądowego w sprawie pomiędzy zakrystianem, rajcami i miastem z jednej a Maciejem z Szydłowa i prepozytem szpitala olkuskiego z drugiej strony³³. Najwyraźniej sprawa ta nie przeszkodziła rajcom i plebanowi w tym, aby w 1487 r. wspólnie toczyć spór z wdową po wspomnianym Clymo o dom zapisany fabryce kościelnej. Jego efektem był wyrok sądu biskupiego z kwietnia 1487 r. nakazujący sprzedaż nieruchomości i przekazanie pieniędzy do kasy funduszu³⁴. Niebawem jednak konflikt pomiędzy miastem a plebanem rozgorzał na nowo. Pierwsza wzmianka źródłowa, która rozpoczyna ciąg wydarzeń z 1487 r., pochodzi z 22 czerwca. Wydano wówczas wilkierz, w którym władze miasta, urzędu górniczego, mistrzowie cechowi, mieszczanie i przedmieszczanie zobowiązali się do zgodnego działania w przypadku sporu grupowego z Maciejem z Szydłowa. Dodano także, że każdego kto zostanie przez niego pozwany, wezmą pod swoją opiekę, służąc mu pomocą finansową i radą³⁵. Wilkierz ten jest świadectwem jedności gminy miejskiej, ale także formą manifestacji *communitas* w sporze z plebanem i był zapowie-

²⁹ W Niemczech zakrystian przed objęciem funkcji musiał przedstawić poręczycieli i złożyć odpowiednią kaucję, którą mogli za niego wnieść poręczyciele. Na temat genezy i rozwoju funkcji zakrystiana na obszarze Cesarstwa zob. Schaefer, „Zur Entwicklung”, 163–78. W Olkuszku nowo wybrany zakrystian miał przedstawić dwóch poręczycieli – mieszczan posesjonatów.

³⁰ „[...] dominus plebanus non debet eum ad alia astruigere facienda alias ultra consuetudinem antiquum”.

³¹ AKM, AEP 3, 274v.

³² *Ibid.*, 300v.

³³ Nie wchodząc w szczegóły tego sporu, zaznaczę tylko, że prepozyt wcześniej zaskarżył rajców o niewypłacenie należnego mu czynszu. Możliwe zatem, że był to dalszy ciąg tej sprawy, a prepozyt uzyskał poparcie plebana. Jako dowód w sprawie rajcy przedstawili dokument Zbigniewa Oleśnickiego dotyczący zarządzania szpitalem. *Ibid.*, 319.

³⁴ *Ibid.*, 359, 367.

³⁵ „Laudum totius civitatis de plebano s Szydłow”. B.Oss., rkps 9819/II, 5; Materiały do 5 t. KDM, nr 1794.

dzią dalszych kroków, które poczyniono przeciwko duchownemu. Tym razem sprawa także dotyczyła finansów funduszu *fabrica ecclesiae* kościoła św. Andrzeja, a przedmiotem sporu było kolejne źródło dochodów, jakim były ofiary od wiernych. 30 czerwca 1487 r. rajcy wnieśli przed sąd biskupi skargę na plebana, który zabrał pieniądze z ofiar składanych przez wiernych (*de oblationibus*). Władze miasta powołały się na wcześniejsze ordynacje i przywileje kościoła olkuskiego wydawane przez biskupów, zgodnie z którymi prawo do poboru tych ofiar należało do wityrków i zakrystiana³⁶. Niestety, w toku kwerend nie udało się odnaleźć tych poprzednich rozporządzeń, podobnie nie wspomina się o nich w statutach z 1449 i 1484 r. Być może regulacje te były podjęte znacznie wcześniej, tym bardziej że dochody z ofiar były z reguły pierwszym źródłem dochodów funduszu *fabrica ecclesiae* i w tym wypadku wystarczyło powołanie się na stare prawo zwyczajowe³⁷. Z kolei pleban oskarżył władze miejskie, że wraz z wityrkami zabierają te pieniądze i nie czynią przed nim rozliczenia z nich³⁸. W związku z tymi oskarżeniami powołano sąd komisarski, który został wysłany do Olkusza w celu zbadania sprawy na miejscu. Jak zapisano, biskup uczynił to z mandatu królewskiego i za zgodą obu stron. W skład komisji weszli Jan Rabsztyński, kasztelan wiślicki, Jan z Szebni, kustosz, kanonik krakowski Maciej z Kobylina, profesor Uniwersytetu Krakowskiego, dziekan kolegiaty św. Floriana, będący wówczas altarystą w olkuskiej farze, oraz Marcin z Kazimierza, reprezentujący kolegium artystów Uniwersytetu. Komisja przesłuchiwała świadków, odbierając rozliczenie od wityrków i tym samym uwalniając ich od oskarżeń. Plebana natomiast zobowiązała do zwrotu przywłaszczzonej sumy pod karą ekskomuniki³⁹. Najpewniej konsekwencją tych wydarzeń była wymuszona rezygnacja Macieja z Szydłowa z kantorii kolegiaty św. Floriana i tym samym z funkcji plebana olkuskiego, co nastąpiło w listopadzie tego roku. Duchowny niebawem objął parafię wiejską w Łętkowicach koło Słomnik⁴⁰.

W kolejnych latach w źródłach nie odnajdujemy już wzmianek na temat konfliktów w Olkuszu na linii pleban–miasto. Wydaje się, że sytuacja uległa uspokojeniu, co z kolei oznacza, że winę za pogorszenie się stosunków z wiernymi ponosił Maciej z Szydłowa. Już rok później władze miejskie wraz z Maciejem z Kobylina, ówczesnym dziekanem kolegiaty św. Floriana i altarystą w olkuskiej farze, wniosły suplikę do kurii papieskiej w sprawie przeciwko klasztorowi. Jej wynikiem była bulla papieża Innocentego VIII, wydana w 1488 r., „dla dziekana i kapituły kościoła św. Floriana i rajców olkuskich”, w której papież potwierdził dawne rozporządzenia dotyczące podziału dochodów ze sprzedaży rud ołowiu pomiędzy farą a klasztorem, potwierdził także górnikom ich stary przywilej zezwalający na pracę w niedzielę i w określone święta⁴¹. Dokument ten jest

³⁶ Zgłosili, że zgodnie z „ordinaciones et privilegia ecclesiae eiusdem”, wydanymi przez biskupa i jego poprzedników, pieniądze składane przez wiernych powinny być przekazywane zakrystianowi i wityrkom. AKM, AEP 3, 397v.

³⁷ Wspomina się o tym w najstarszych statutach biskupów polskich z końca XIII i XIV w., z których wynika, że wierni przejmowali te dochody i przekierowywali na rzecz funduszu *fabrica ecclesiae*.

³⁸ Pleban wskazywał, że rajcy z wityrkami pobierają te pieniądze i nie chcą z nich czynić rozliczenia. AKM, AEP 3, 397v.

³⁹ „Comissio ad Ilkus in causa inter plebanum et consules”. *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*; Wolski, „Łętkowice”.

⁴¹ „Pro decano et capitulo ecclesiae s. Floriani in Clepas extra muros Cracoviensis ac consulibus oppidi Ylkusch Cracoviensis dioecesis” AAV, Reg. Lat. 876; 178–8v.

ostatnim odnalezionym zapisem potwierdzającym stare prawa i przywileje kościoła św. Andrzeja w Olkuszu i zamyka trwający kilkadziesiąt lat proces sankcjonowania zasad działania funduszu *fabrica ecclesiae* tamtejszej fary.

Podsumowanie

Opisane wydarzenia w pewnym stopniu ukazują rozdźwięk między normami prawnymi a rzeczywistością. Zdarzenia te stanowią świadectwo, że proces wdrażania zmian związanych z włączaniem się wiernych w zarządzanie majątkiem kościoła parafialnego nie był łatwy i spotykał się ze sprzeciwem podmiotów, których dotyczył. Omówione dokumenty wydawane od 1449 do 1488 r., w tym zwłaszcza ordynacja z 1484 r., były podsumowaniem pewnego etapu działań władz świeckich zmierzających do reformy i usankcjonowania zasad funkcjonowania funduszu *fabrica ecclesiae* olkuskiej fary. Inicjatorem tych reform były władze świeckie, ale z pewnością impuls wyszedł od samych wiernych. Dążenia te natrafiły na opór ze strony duchowieństwa parafialnego, które w ich wyniku traciło część swoich uprawnień i dochodów. Ostatecznie rozstrzygały je sądy biskupie, powołujące arbitrow. Grupę tę tworzyli zarówno świeccy, jak i duchowni, osoby związane z obiema stronami sporu, ale także eksperci prawa. To oni nadawali ostateczny kształt nowym regulacjom, z pewnością opierając się na rozwiązaniach funkcjonujących od wieków w kościołach europejskich, ale także polskich. Po części była to również kodyfikacja prawa zwyczajowego. Ostatecznie zatem to władza kościelna sankcjonowała przepisy uprawniające świeckich do udziału w zarządzaniu majątkiem kościoła parafialnego. Omówione dokumenty są także świadectwem, że z czasem prawo zwyczajowe podlegało kodyfikacji. Wydaje się, że w przypadku Olkusza impulsem do podjęcia działań w tym względzie były naciski ze strony osób, które pragnęły rewizji starych zasad i zwyczajów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Apostolskie Archiwum Watykańskie [AAV]

sygn. Reg. Lat. 85, Reg. Lat. 876

Archiwum Główne Akt Dawnych [AGAD]

dok. perg. 2571, 2557, 2558

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [AKM]

Acta Episcopalia [AEP], t. 3

Artykuły – *Articles*

Biblioteka Jagiellońska [BJ]

rkps 378

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [B.Oss.]

rkps 9819/II

Źródła drukowane

- Fijałek, Jan; Vetulani, Adam, wyd. *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1915–1920–1951.
- Hube, Romuald, wyd. *Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gneznensis. Maxima ex parte. Nunc primum e codicibus manu scriptis typis mandatae*. Petropolis: [s.n.], 1856.
- Kuraś, Stanisław, wyd. *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. 4, cz. 2: 1416–1450. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1973 [ZDKK 4/2].
- Przedziecki, Aleksander, wyd. „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus”, t. 2. W: Jan Długosz, *Opera Omnia*, t. 8. Kraków: ex typographia Kirchmajeriana, 1864 [LB 2].
- Sułkowska-Kuraś Irena; Kuraś Stanisław, wyd. *Bullarium Poloniae*, t. 3: 1378–1417. Rzym–Lublin: Fundacja Jana Pawła II. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 1988 [Bull. Pol. 3].

Opracowania

- Boucheron, Patrick. „À qui appartient la cathédrale? La fabrique et la cite dans l'Italie médiévale”. W: *Religion et société urbaine au Moyen Âge. Études offertes à Jean-Louis Biget par ses élèves*, red. Patrick Boucheron, Jacques Chiffolleau, 95–117. Sorbone: Publications de la Sorbonne, 2000.
- Byng, Gabriel. „The Architecture of Politics and the Politics of Architecture: A Comparative Approach to Parish Church Building and Civic Government in Late Medieval Europe”. *Comparative Studies in Society and History* 66/2 (2024): 392–416. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417523000464>.
- Fabbi, Lorenzo. „La «Gabella di Santa Maria del Fiore». Il finanziamento pubblico della cattedrale di Firenze”. W: *Pouvoir et édilité: les grands chantiers dans l'Italie communale et seigneuriale*, red. Élisabeth Crouzet-Pavan, 195–244. Rome: École Française de Rome, 2003.
- Fiumi, Luigi. *Statuti e regesti dell'Opera di S.Maria di Orvieto. Il Duomo di Orvieto e i suoi restauri*. Orvieto: Deputazione di Storia Patria per l'Umbria, 2002.
- Haines, Margaret; Riccetti, Lucio, red. *Opera. Carattere e ruolo delle fabbriche cittadine fino all'inizio dell'Età Moderna, Atti della Tavola Rotonda (Firenze, 3 Aprile 1991)*. Firenze: Casa Editrice Leo S. Olschki, 1996.
- Herrmann, Christofer. „Witrycy kościoła Mariackiego w Gdańsku. Pozycja, zadania i działalność od XIV do początku XVII w.”. W: *Chronik der Marienkirche in Danzig. Das “Historische Kirchen Register” von Eberhard Bötticher (1616). Transkription und Auswertung*, oprac. Christofer Herrmann, Edmund Kizik, 151–204. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2013.
- Kowalczyk, Maria. „Studia nad życiem i działalnością Macieja z Szydłowa”. *Folia Historica Cracoviensia* 3 (1996): 69–88. DOI: <https://doi.org/10.15633/fhc.1282>.
- Kowalski, Marek Daniel. „Stanisław z Kobyłina”. W: *Polski Słownik Biograficzny* 42: 39–40.

- Małecki, Feliks. „Wpływ osadnictwa niemieckiego na rozwój instytucji administratorów świeckich majątku kościelnego na ziemiach polskich”. *Studia Gnesnensia* 1 (1975): 69–82.
- Molenda, Danuta. „Dzieje Olkusza do 1795 r.”. W: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. Feliks Kiryk, Ryszard Kołodziejczyk, 147–340. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Nowicki, Edmund. *Kościelne prawo majątkowe. Komentarz, praktyczne uwagi oraz wzory wniosków, protokołów i formularzy do rozporządzenia o zarządzie majątkiem kościelnym dla archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej z dnia 23 września 1935 r.* Poznań: Drukarnia Św. Wojciecha, 1936.
- Labuda, Zygmunt; Weiss, Anzelm. „Fabryka kościoła”. W: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, 8–9. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989.
- Oliński, Piotr. *Fundacje mieszczkańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych: (Chełmno, Toruń, Elbląg, Gdańsk, Królewiec, Braniewo)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008.
- Reitemeier, Arnd. *Pfarrkirche in der Stadt des später Mittelalters: Politik, Wirtschaft und Verwaltung*. Wiesbaden: F. Steiner Verlag, 2005.
- Riccetti, Lucio. “Le Origini dell’Opera, Lorenzo Maitani e l’architettura del duomo di Orvieto, in margine al. Disagio una storiografia”. W: *Opera. Carattere e ruolo delle fabbriche cittadine fino all’inizio dell’Età Moderna, Atti della Tavola Rotonda, (Firenze, 3 Aprile 1991)*, red. Margaret Haines, Lucio Riccetti, 157–266. Firenze: Casa Editrice Leo S. Olschki, 1996.
- Schaefer, Heinrich. “Zur Entwicklung von Namen und Beruf des Küsters”. *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein* 74 (1902): 163–78. DOI. <https://doi.org/10.7788/annalen-1902-74-jg10>.
- Skierska, Izabela, rec. „«Fabrica ecclesiae: budowa i utrzymanie katolickich miejsc kultu w diecezji krakowskiej w czasach nowożytnych», Krzysztof Rafał Prokop, Warszawa–Kraków 2011”. *Roczniki Historyczne* 78 (2012): 327–31.
- Skierska, Izabela, rec. „A. Reitemeier, «Pfarrkirche in der Stadt des späten Mittelalters. Politik, Wirtschaft und Verwaltung», Wiesbaden 2005”. *Roczniki Historyczne* 72 (2006): 185–8.
- Skierska, Izabela. „Zarząd finansami parafii w późnośredniowiecznej Polsce”. *Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski* 8 (2013): 7–26.
- Sołtyszewski, Stefan. „Geneza instytucji wotrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym”. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* 2/1–2 (1959): 425–38.
- Sołtyszewski, Stefan. „Powolywanie wotrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym”. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny* 2/3–4 (1959): 341–57.
- Starzyński, Marcin. *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2010.
- Wolny, Jerzy. „Maciej z Szydłowa”. W: *Polski Słownik Biograficzny* 19: 37–8.
- Żurek, Dorota. „Zapomniana fundacja królewska. Klasztor augustianów w Olkuszu (1387–1572)”. W: *Jagiellonowie i ich świat. Polityka kościelna i praktyki religijne Jagiellonów*, red. Bożena Czwojdrak, Jerzy Sperka, Piotr Węcowski, 125–36. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, 2020.

Źródła internetowe

- Materiały do 5 tomu Kodeksu Dyplomatycznego Małopolski. <http://www.kodeks.pau.krakow.pl/dokumenty.html> (dostęp: 29.12.2024) [Materiały do 5 t. KDM].
- Wolski, Marian. „Łętkowice”. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*. <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=%C5%82%C4%99tkowice&d=3&t=1> (dostęp: 4.01.2025).